

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΣΤΑ ΤΕΛΗ του 20ού αιώνα άρχισε να αναπτύσσεται έντονος προβληματισμός για την εκπαίδευση του μέλλοντος. Όμως, το μέλλον έχει ήδη φτάσει, καθώς διανύουμε την τρίτη δεκαετία του 21ου αιώνα! Ποια θα είναι τα χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης των νέων γενεών στον 21ο αιώνα; Ποιο θα είναι το περιεχόμενο της εκπαίδευσης; Ποιες θα είναι οι διδακτικές μέθοδοι και οι νέες παιδαγωγικές αρχές; Οι διδακτικοί στόχοι του παρελθόντος θα εξακολουθήσουν να υπάρχουν ή θα αντικατασταθούν; Ποια θα είναι τα χαρακτηριστικά του νέου σχολείου και των σύγχρονων εκπαιδευτικών; Ποιες γνώσεις και δεξιότητες οφείλουν να διαθέτουν οι πολίτες του αύριο, οι πολίτες μιας παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας, η οποία αλλάζει με ραγδαίους ρυθμούς, σε όλα της τα επίπεδα; Είναι προφανές ότι θα υπάρξουν πολλές και μεγάλες αλλαγές. Θεμελιώδη κριτήρια των αλλαγών στο νέο εκπαιδευτικό σύστημα του 21ου αιώνα αποτελούν το βασικό βιοτικό επίπεδο και η διαμόρφωση των εργασιακών σχέσεων. Πώς θα μπορούσε ο «παγκόσμιος πολίτης» να διασφαλίσει ένα ανθρώπινο βιοτικό επίπεδο, ικανοποιώντας τις βασικές του ανάγκες; Πώς θα μπορούσε να διαβιώσει ικανοποιητικά αξιοποιώντας βιοποριστικά τα επαγγελματικά του προσόντα, προσθέτοντας σε αυτά και κάθε δεξιότητα που θα έχει αναπτύξει παράλληλα, με τη συνδρομή του εκπαιδευτικού συστήματος;

Οι απαντήσεις σε όλα αυτά τα ερωτήματα, και σε άλλα συναφή που θα μπορούσαν να τεθούν επιπλέον, βρίσκονται στον πυρήνα του σχεδιασμού για την εκπαίδευση του 21ου αιώνα, ο οποίος αρχίζει να υλοποιείται διά βίου, έχοντας ως σημείο έναρξής του την εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία. Σύμφωνα με αυτόν τον σχεδιασμό, οι βασικοί άξονες του οποίου αποτυπώνονται εδώ πολύ συνοπτικά, όλοι οι μαθητές-αυ-

ριανοί πολίτες οφείλουν να διαθέτουν βασικές-εγκυκλοπαιδικές γνώσεις σε ζητήματα που αφορούν την ιστορία και τον πολιτισμό, το περιβάλλον και την υγεία, τα μαθηματικά και τις φυσικές επιστήμες, την κοινωνική οργάνωση και, ευρύτερα, αντικείμενα και γνώσεις που σχετίζονται με την καθημερινότητα, όπως είναι τα στοιχεία οικονομίας, οι εργασιακές σχέσεις, η παραγωγή και κατανάλωση αγαθών, οι τέχνες και ο πολιτισμός, η γεωγραφία κ.ά.

Οφείλουν, όμως, πολύ περισσότερο, να γνωρίζουν, πρωτίστως και απταίστως, την αγγλική και δευτερευόντως, ισχυρίζονται ορισμένοι, την εθνική τους γλώσσα, να γνωρίζουν άριστα τη χρήση των νέων τεχνολογιών, τις δημόσιες σχέσεις και την επικοινωνία, τις μορφές συνεργασίας και τους αποτελεσματικότερους τρόπους επίλυσης προβλημάτων που σχετίζονται με την επιβίωση και την παραγωγικότητά τους, η οποία θα ενισχύεται από γνώσεις και δεξιότητες που θα προάγουν ή θα προάγονται από τη δημιουργικότητα και τη δυναμική που αυτή αναπτύσσει, διευρύνοντας τους ορίζοντες της κριτικής σκέψης τους.

Έτσι, λοιπόν, πέρα από την παροχή γενικών γνώσεων σε θέματα της καθημερινότητας, η εκπαίδευση του 21ου αιώνα στοχεύει στην ανάπτυξη της αγγλικής ως διεθνούς γλώσσας επικοινωνίας, του μιντιακού γραμματισμού (media literacy) και του γραμματισμού στα πεδία της επικοινωνίας (communication literacy), της συνεργασίας (collaboration), της κριτικής σκέψης (critical thinking) και της δημιουργικότητας (creativity). Τα πεδία αυτά θεωρούνται θεμελιώδη για την ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων που συμβάλλουν καθοριστικά στην αποτελεσματική επίλυση των προβλημάτων της καθημερινότητας και στη διασφάλιση εισοδήματος για την επιβίωση ή την ποιοτική διαβίωση των πολιτών, στο μέτρο του προσωπικά εφικτού, ζώντας σε συνθήκες σκληρού επαγγελματικού ανταγωνισμού και εξεύρεσης οικονομικών πόρων από ιδιωτικές πηγές χρηματοδότησης, μιας παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας, με ό,τι θετικό ή αρνητικό αυτό συνεπάγεται για τα άτομα και τις τοπικές κοινωνίες.

Σύμφωνα με όσα αναφέρονται παραπάνω, η επικοινωνία αποτελεί βασικό πεδίο ανάπτυξης του σχεδιασμού για την εκπαίδευση του 21ου αιώνα. Για τον λόγο αυτό, στο παρόν βιβλίο η επικοινωνία βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος, επειδή αποτελεί βασική κοινωνική δεξιότητα η οποία αρχίζει να διδάσκεται και να καλλιεργείται συστηματικά από την προσχολική ηλικία. Στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος αυτού του

βιβλίου βρίσκεται επίσης το θέμα της ψυχικής υγείας των παιδιών της ηλικίας αυτής, καθώς οι επιπτώσεις του στην επικοινωνία είναι σημαντικές, λειτουργούν αλληλεπιδραστικά και συμβάλλουν στην αντιμετώπιση πολλών προβλημάτων συμπεριφοράς, τα οποία παρατηρούνται στο νηπιαγωγικό και οικογενειακό περιβάλλον.

Στο πλαίσιο αυτό, στο Κεφάλαιο 1 του παρόντος βιβλίου προσεγγίζονται θέματα αναφορικά με την εξέλιξη του θεσμού της Προσχολικής Αγωγής στην Ευρώπη και στην Ελλάδα καθώς και μια σειρά ζητημάτων που σχετίζονται με την καθημερινότητα και λειτουργία των ελληνικών Νηπιαγωγείων. Το Κεφάλαιο αυτό ολοκληρώνεται με αναφορά στον ρόλο των νηπιαγωγών, όπως αυτός οφείλει να αναπτύσσεται στο σύγχρονο Νηπιαγωγείο, στο Νηπιαγωγείο του παρόντος και του μέλλοντος, όπου οι νηπιαγωγοί καλούνται να διαχειριστούν αποτελεσματικά τα ποικίλα και, πολλές φορές, πρωτοεμφανιζόμενα προβλήματα της νηπιαγωγικής τάξης.

Το Κεφάλαιο 2 πραγματεύεται τα προβλήματα συμπεριφοράς των παιδιών, δίνοντας έμφαση στην πρώιμη παιδική ηλικία. Τα προβλήματα συμπεριφοράς κυμαίνονται από ήπιες συναισθηματικές και συμπεριφορικές δυσκολίες έως σοβαρές συναισθηματικές και συμπεριφορικές διαταραχές. Στόχο της συγκεκριμένης θεματικής ενότητας αποτελεί η έγκαιρη ανίχνευση των πρώιμων ενδείξεων στην προσχολική ηλικία, με απώτερο σκοπό την πρόληψη των προβλημάτων συμπεριφοράς στο σχολικό περιβάλλον. Ειδικότερα, παρουσιάζονται τα προβλήματα εσωτερικής, όπως είναι π.χ. η κοινωνική απόσυρση, οι διαταραχές άγχους και η κατάθλιψη καθώς και τα προβλήματα εξωτερικής, όπως είναι η εναντιωματική-προκλητική διαταραχή, η διαταραχή ελλειμματικής προσοχής και υπερκινητικότητας κ.ά. Οι συνέπειες αυτών των προβλημάτων μπορούν να επεκταθούν και στην ενήλικη ζωή με σημαντικό κόστος για το άτομο και την κοινωνία, αν δεν ανιχνευτούν και αντιμετωπιστούν έγκαιρα.

Στο Κεφάλαιο 3 αναπτύσσεται το σημαντικό ζήτημα της προαγωγής της ψυχικής υγείας των παιδιών. Έχει παρατηρηθεί μεγάλη απόκλιση ανάμεσα στο ποσοστό των παιδιών που χρήζουν της φροντίδας των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και το ποσοστό των παιδιών που τελικά έρχονται σε επαφή με τις υπηρεσίες αυτές. Η άμεση και καθημερινή επαφή των εκπαιδευτικών με τους/τις μαθητές/τριες τους δίνει την ευκαιρία να παρατηρούν τη συμπεριφορά των παιδιών και τις πιθανές

αποκλίσεις ή διακυμάνσεις της συμπεριφοράς. Ερευνητικά δεδομένα επισημαίνουν ότι οι εκπαιδευτικοί έχουν την πρόθεση να συνδράμουν στην αντιμετώπιση των αναγκών που σχετίζονται με την ψυχική υγεία των παιδιών. Παράλληλα, στο Κεφάλαιο 3 αποσαφηνίζεται η έννοια της ψυχικής υγείας και οι παράγοντες που την θέτουν σε κίνδυνο καθώς, επίσης, οι παράγοντες που λειτουργούν προστατευτικά. Αναλύονται οι μορφές παροχής υπηρεσιών ψυχικής υγείας στο σχολικό περιβάλλον, η σημασία της πρώιμης παρέμβασης και παράλληλα παρουσιάζονται ορισμένα ενδεικτικά παραδείγματα προγραμμαμάτων πρόληψης που υλοποιούνται στο σχολικό περιβάλλον. Επιπρόσθετα, αναπτύσσεται η επίδραση της σχέσης εκπαιδευτικών - μαθητών/τριών στην προαγωγή της ψυχικής υγείας, όπως επίσης και η ποιότητα της σχέσης σχολείου - οικογένειας.

Στο Κεφάλαιο 4 προσεγγίζονται θέματα σχετικά με τις διαστάσεις της επικοινωνιακής ικανότητας των νηπίων μέσα από μια εκτενή αναφορά σε παράγοντες που την επηρεάζουν με διάφορους τρόπους. Επίσης, γίνεται αναφορά στον ρόλο των νηπιαγωγών και των γονέων και στη συμβολή τους στην επικοινωνιακή ανάπτυξη των νηπίων, στο πλαίσιο μιας ευρύτερης επικοινωνιακής συμβουλευτικής για την ανάπτυξη και καλλιέργεια δεξιοτήτων με τις οποίες η επικοινωνία έχει άμεση ή έμμεση διασύνδεση.

Στο Κεφάλαιο 5 επιχειρείται η εννοιολογική οριοθέτηση της συμβουλευτικής στη σχολική κοινότητα. Η συμβουλευτική στο σχολικό περιβάλλον συνιστά μια αποτελεσματική στρατηγική για πρώιμη παρέμβαση σε παιδιά που παρουσιάζουν συναισθηματικές και συμπεριφορικές δυσκολίες με στόχο την πρόληψη, πριν να επιδεινωθούν και χρειαστεί, κατά συνέπεια, παραπομπή σε πιο εξειδικευμένες υπηρεσίες. Παρουσιάζονται τα πεδία εφαρμογών της συμβουλευτικής στη σχολική κοινότητα, οι μορφές παροχής υπηρεσιών συμβουλευτικής στο σχολείο καθώς και οι αρχές των βασικών θεωριών συμβουλευτικής που έχουν εφαρμογή στο σχολικό περιβάλλον. Η συμβουλευτική στηρίζεται στην εφαρμογή μίας ή περισσότερων ψυχολογικών θεωριών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων. Οι εκπαιδευτικοί καλούνται να εκπληρώσουν τον συμβουλευτικό τους ρόλο και να εφαρμόσουν τις αρχές, τις δεξιότητες και τις θεωρίες της συμβουλευτικής. Η συμβουλευτική διάσταση του ρόλου των εκπαιδευτικών στο σχολικό περιβάλλον περιλαμβάνει τη συμβολή τους στην προαγωγή της ψυχικής υγείας στο περιβάλλον αυτό, την ανάπτυ-

ξη θετικών διαπροσωπικών σχέσεων στη σχολική κοινότητα και τη συμμετοχή τους στην υλοποίηση προγραμμάτων πρόληψης.

Στο Κεφάλαιο 6 αναπτύσσονται θέματα σχετικά με τη διδασκαλία της επικοινωνίας στο Νηπιαγωγείο του 21ου αιώνα καθώς και μια σειρά ζητημάτων τα οποία σχετίζονται με παραμέτρους ανάπτυξης της επικοινωνίας και των επικοινωνιακών συμπεριφορών σε επίπεδο προφορικής-λεκτικής και μη λεκτικής επικοινωνίας. Στη συνέχεια μιας συνοπτικής αναφοράς στα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά των παιδιών προσχολικής ηλικίας, το Κεφάλαιο αρχίζει με ιστορική αναδρομή που εστιάζει σε θέματα διδακτικής της επικοινωνίας στη σύγχρονη εκπαίδευση, προσεγγίζοντας την επικοινωνία ως ένα σύγχρονο διδακτικό αντικείμενο, το οποίο διέπεται από αρχές, κανόνες και διαδικασίες. Η καλλιέργεια της επικοινωνίας (λεκτικής και μη λεκτικής), η οποία προσεγγίζεται, επίσης, ως θεμελιώδης κοινωνική δεξιότητα, τίθεται στο επίκεντρο του διδακτικού ενδιαφέροντος των νηπιαγωγών και των γονέων οι οποίοι οφείλουν να συνεργάζονται για την ανάπτυξή της.

Το βιβλίο ολοκληρώνεται με το Κεφάλαιο 7, στο οποίο παρουσιάζεται μια έρευνα που αναφέρεται σε θέματα επικοινωνίας στην προσχολική τάξη. Στην έρευνα αυτή δίνεται έμφαση στον θόρυβο, στην αποτελεσματική επικοινωνία και στην παραεπικοινωνία μέσα στην τάξη και στο σχολικό περιβάλλον ευρύτερα. Οι έννοιες αυτές εκλαμβάνονται ως σύγχρονες μορφές σχολικού εκφοβισμού στην εκπαίδευση, οι οποίες αντιμετωπίζονται με τη διδασκαλία, τη μάθηση και την πρακτική εφαρμογή ενός συνόλου κανόνων επικοινωνίας στο πλαίσιο ανάπτυξης μιας Επικοινωνιακής Παιδαγωγικής ή Επικοινωνιακής Αγωγής στην Εκπαίδευση.

Η ανάδειξη ζητημάτων που αφορούν τις τάσεις της σύγχρονης προσχολικής και σχολικής παιδαγωγικής καθώς και η συμβουλευτική σε θέματα επικοινωνίας και ψυχικής υγείας, σε δυο ζωτικής σημασίας διαστάσεις της σύγχρονης εκπαιδευτικής διαδικασίας, οι οποίες διασυνδέονται και αλληλεπιδρούν, αποτελούν κύριο στόχο αυτού του βιβλίου. Το βιβλίο απευθύνεται κυρίως σε εκπαιδευτικούς προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας, χωρίς να αποκλείονται οι εκπαιδευτικοί των επόμενων ηλικιών. Απευθύνεται, επίσης, σε φοιτήτριες και φοιτητές Παιδαγωγικών Τμημάτων και σε γονείς που επιθυμούν να κατανοήσουν καλύτερα τη συμπεριφορά του παιδιού τους, το οποίο διανύει την πιο χαριτωμένη αλλά και πιο κρίσιμη αναπτυξιακή περίοδο της ζωής του. Στους

γονείς εκείνους που θέλουν να βρίσκονται διαρκώς κοντά του, συμβάλλοντας εποικοδομητικά, συμπληρωματικά και υποστηρικτικά στην αγωγή που του παρέχεται από το εκπαιδευτικό σύστημα και τις/τους λειτουργούς του που εργάζονται καθημερινά και άοκνα για την ποιοτική διασφάλισή της, αξιοποιώντας σύγχρονες διδακτικές μεθόδους για σύγχρονα διδακτικά αντικείμενα.

1.

ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΑ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 21ΟΥ ΑΙΩΝΑ

ΤΟΣΟ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ της σύγχρονης Προσχολικής Αγωγής όσο και τα Νηπιαγωγεία όπου στεγάζονται και υλοποιούνται οι δραστηριότητες της διαμορφώθηκαν στην πορεία του χρόνου έπειτα από πλήθος θεσμικών παρεμβάσεων, οι οποίες αναπτύχθηκαν και ασκήθηκαν στο πλαίσιο εφαρμογής παιδαγωγικών αντιλήψεων και διδακτικών πρακτικών, αρχίζοντας από την Κεντρική Ευρώπη. Η σύγχρονη προσχολική πραγματικότητα στην Ελλάδα αποτελεί σταθμό σε μια μακρά εξέλιξη, η οποία αναφέρεται συνοπτικά στη συνέχεια. Στο Κεφάλαιο αυτό, γίνεται συνοπτική αναφορά στην εξέλιξη του προγράμματος σπουδών του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, γίνεται ερευνητική αποτίμηση του θεσμού της Προσχολικής Αγωγής στην Ευρώπη και τίγονται ορισμένα ζητήματα που αφορούν τη λειτουργία των Νηπιαγωγείων. Τέλος, γίνονται ορισμένες επισημάνσεις για προβλήματα και ζητήματα που ταλανίζουν τον θεσμό της Προσχολικής Αγωγής και ακολουθεί αναφορά ενδεικτικών, θεμελιωδών προτάσεων για τη βελτίωση του πλαισίου λειτουργίας του σύγχρονου Νηπιαγωγείου και του ρόλου των νηπιαγωγών. Οι επισημάνσεις αυτές εδράζονται, κατά κύριο λόγο, σε βιώματα και εμπειρικά δεδομένα των συγγραφέων πλαισιωμένα θεωρητικά από σύγχρονη βιβλιογραφία.

1.1. Συνοπτική ιστορική εξέλιξη του θεσμού της Προσχολικής Αγωγής στην Ευρώπη

Από τη μελέτη της συναφούς βιβλιογραφίας που αναφέρεται στην εκπαίδευση της κλασικής εποχής, παρατηρείται ένα διαχρονικό –μολονότι ισχνό– ενδιαφέρον για την αγωγή των νηπίων. Σχετικές αναφορές που παραπέμπουν στην κλασική Αθήνα, φέρουν τον Πλάτωνα να συνιστά στους γονείς να μην εκπαιδεύουν τα παιδιά με αδιαφορία ή βιασύνη, να αποφεύγουν τα έντονα συναισθήματα που διαταράσσουν τον ψυχικό κόσμο των παιδιών, να φροντίζουν για την υγιή σωματική, ψυχική και πνευματική ανάπτυξή τους, η οποία επιτυγχάνεται με τη διδασκαλία συγκεκριμένων αντικειμένων, κατάλληλη διδακτική μέθοδο και συμπεριφορά των δασκάλων προς τα νήπια (Oakley, 2013). Σύμφωνα με τις ίδιες βιβλιογραφικές πηγές, οι μητέρες όφειλαν να απασχολούν τα παιδιά μικρής ηλικίας με παιχνίδια, μύθους και τραγούδια που διδάσκουν, τέρπουν και ηρεμούν.

Με ανάλογο πνεύμα, και ο Αριστοτέλης φέρεται να πιστεύει ότι η ποιοτική αγωγή προετοιμάζει το παιδί να αναλάβει τα καθήκοντα του πολίτη και το βοηθάει να ευτυχήσει στη ζωή του. Φέρεται να πιστεύει, επίσης, ότι το παιχνίδι είναι αναντικατάστατο μέσο για την ψυχική και πνευματική ανάπτυξη του παιδιού προσχολικής ηλικίας και ότι η ανάθεση της αγωγής δεν πρέπει να γίνεται σε δούλους, γιατί αυτό θα είχε αρνητική επίδραση στην προσωπικότητα του παιδιού (Garland, 2013).

Παρά τις ομοιότητες, η εκπαίδευση των νηπίων κατά την αρχαιότητα είναι προφανές ότι διαφοροποιείται από πόλη σε πόλη και από εποχή σε εποχή, επηρεαζόμενη διαχρονικά από τις εκάστοτε αντιλήψεις. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν, μεταξύ άλλων, η *Κύλικα του Δούριδος*, η οποία είναι εξόχως αποκαλυπτική για τις συνθήκες και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης κατά την αθηναϊκή, κλασική, ελληνική περίοδο (Σταμάτης, 2016), όπως και ο *Πρωταγόρας του Πλάτωνα* (Κοντάκος & Σταμάτης, 2003). Στη Σπάρτη, κατά την ίδια ιστορική περίοδο, η εκπαίδευση των παιδιών νηπιακής ηλικίας περιλάμβανε γυμναστικές ασκήσεις και σκληραγωγία, ενόψει της καλλιέργειας στρατιωτικών συνειδήσεων και τη δημιουργία ρωμαλέων ανδρών, οι οποίοι θα ζούσαν έχοντας ως υπέρτατο χρέος τους, εφ' όρου ζωής, την αυταπάρνηση για την προστασία της πατρίδας. Κατά την ελληνιστική

εποχή, ο Πλούταρχος αποδίδει τεράστια αξία στην ποιοτική εκπαίδευση από άριστους και καλοπληρωμένους δασκάλους και εστιάζει στο ηθικό περιεχόμενο της εκπαίδευσης των αγοριών, προκειμένου αυτά να καταστούν ενάρετοι, υπεύθυνοι και νομοταγείς πολίτες.

Ορισμένες βιβλιογραφικές αναφορές, οι οποίες εστιάζουν στην περίοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (DeCarlo, 2018), αποκαλύπτουν ότι στην εκπαίδευση των παιδιών κάθε ηλικίας κυριαρχούσε το χριστιανικό, μορφωτικό ιδεώδες. Οι Τρεις Ιεράρχες υποστήριζαν πως μέχρι τα έξι χρόνια η αγωγή των παιδιών πρέπει να βρίσκεται στην αποκλειστική ευθύνη της οικογένειας και ιδιαίτερα της μητέρας, η οποία όφειλε να μορφώνεται για να μπορεί να διαπαιδαγωγεί ηθικά τα παιδιά της. Την περίοδο αυτή, αναγνωρίζεται η παιδαγωγική αξία της μίμησης ανθρώπων που αποτέλεσαν ιδανικά ηθικοθησκευτικά πρότυπα. Τα πρόσωπα αυτά αποτελούσαν τους κεντρικούς ήρωες διδακτικών αφηγήσεων και ηθοπλαστικών παραμυθιών, όπως είναι π.χ. οι βίοι των αγίων, οι περιπέτειες των ακριτών κ.ά. Επίσης, το παιχνίδι θεωρείται βασικό παιδαγωγικό μέσο και, για τον λόγο αυτό, έπρεπε να αποτελεί την κύρια απασχόληση των νηπίων.

Κατά την περίοδο του Μεσαίωνα, η Προσχολική Αγωγή δεν παρουσιάζει καμιά ιδιαίτερη πρόοδο, σε αντίθεση με την περίοδο της Αναγέννησης, κατά την οποία ο François Rabelais, ο Michel Eyquem de Montaigne και ο Wolfgang Ratke (Ratichius) επισημαίνουν αρχικά την αναγκαιότητα της Προσχολικής Εκπαίδευσης. Κατόπιν, ο παιδαγωγός John Amos Comenius, στο βιβλίο του *Didactica Magna* (Μεγάλη Διδακτική) και στα πολυάριθμα συγγράμματά του, τονίζει την αξία της αγωγής για τα παιδιά νηπιακής ηλικίας. Στο βιβλίο του *Σχολείο Νηπίων* δίνει οδηγίες στις μητέρες για την αγωγή των παιδιών μέχρι τα έξι τους χρόνια (Ρέμπλε, 2012).

Κατά τα μέσα του 18ου αιώνα, ο Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), ο οποίος θεωρείται ο θεμελιωτής της Προσχολικής Εκπαίδευσης, στο έργο του *Αιμίλιος*, επεσήμανε τη σημασία της αγωγής που παρέχουν η φύση και το παιχνίδι στο παιδί, από τη στιγμή της γέννησής του, επειδή και τα δυο συμβάλλουν στην άσκηση των αισθήσεων του. Ισχυρίστηκε, επίσης, ότι η αγωγή πρέπει να βασίζεται στη φύση των παιδιών και στις ανάγκες της ηλικίας τους και όχι στις αντιλήψεις των ενηλίκων, επειδή το παιδί δεν αποτελεί μικρογραφία τους αλλά αυτόνομη προσωπικότητα.

Λίγο αργότερα, ο Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827) ίδρυσε σχολεία για τα φτωχά παιδιά, επιδεικνύοντας αξιόλογο ενδιαφέρον για τη νηπιακή ηλικία. Συνέγραψε δεκατέσσερις επιστολές, στις οποίες αναπτύσσει τις παιδαγωγικές του αντιλήψεις. Σε μια από αυτές με τίτλο *Πώς η Γερτρούδη διδάσκει τα παιδιά της*, κάνει λόγο για «learning by head, hand and heart», τονίζοντας ότι όλα τα παιδιά γεννιούνται καλά, όμως, κάθε πτυχή της ζωής τους επιδρά στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους.

Κατόπιν, ο Johann Friedrich Herbart (1776-1841), ο οποίος θεωρείται θεμελιωτής της Παιδαγωγικής Επιστήμης, επεσήμανε ότι κάθε παιδί γεννιέται με ξεχωριστές ικανότητες (individuality), οι οποίες παραμένουν σε λανθάνουσα κατάσταση έως ότου η συστηματική εκπαίδευση, βασισμένη στις πολιτισμικές αξίες, τις ενεργοποιήσει. Ο Herbart εξήγησε με ποιες μεθόδους ακριβώς και με ποιες διαδικασίες θα μπορούσε να συμβεί αυτή η ενεργοποίηση.

Οι προαναφερόμενες αντιλήψεις και το διαρκώς αυξανόμενο ενδιαφέρον για την απασχόληση και φύλαξη κυρίως των μικρότερων παιδιών, των παιδιών της προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας, των οποίων οι γονείς εργάζονταν ως εργάτες σε εργοστάσια και βιοτεχνίες, συνέβαλαν στη δημιουργία των πρώτων «Νηπιαγωγείων» στην Ευρώπη του 18ου αιώνα, κατά την περίοδο της Βιομηχανικής Επανάστασης, αρχίζοντας από τη Γερμανία και τη Βρετανία. Πρόκειται, ουσιαστικά, για κέντρα φροντίδας και δημιουργικής απασχόλησης νηπίων. Πιο συγκεκριμένα, στο προαναφερόμενο πλαίσιο, ο Johann Friedrich Oberlin (1740-1826) και ο Louise Scheppler δημιούργησαν το 1779 στο Στρασβούργο τα «Σχολεία Πλεξίματος», έναν χώρο φροντίδας και εκπαίδευσης νηπίων, των οποίων οι γονείς εργάζονταν και απουσίαζαν όλη μέρα από το σπίτι. Την ίδια εποχή, ανάλογος χώρος δημιουργήθηκε και στη Βαυαρία. Η Pauline Christine Wilhelmine of Anhalt-Bernburg (ή Princess Pauline of Lippe, 1769-1820) ίδρυσε το 1802 στο Detmold της Γερμανίας ένα προσχολικό κέντρο.

Το 1816 ο φιλόσοφος και παιδαγωγός Robert Owen (1771-1858) λειτούργησε στο New Lanark της Σκωτίας το πρώτο σχολείο για νήπια, το οποίο είναι πιθανόν και το πρώτο στο είδος του παγκοσμίως. Ο Owen ήθελε τα παιδιά να αποκτήσουν καλή και ηθική εκπαίδευση, ώστε να γίνουν κατάλληλα για εργασία στην επιχείρησή του. Το σύστημά του υπήρξε επιτυχές στην «παραγωγή» υπάκουων παιδιών

με βασικές γνώσεις γλώσσας και αριθμητικής. Τέλος, ο Samuel Wilderspin (1791-1866) λειτούργησε το 1819 το πρώτο του σχολείο για νήπια στο Λονδίνο και, κατόπιν, πολλά άλλα ακόμη, σε διάφορα μέρη της Βρετανίας. Οι δημοσιευμένες εργασίες του για την εκπαίδευση των νηπίων αποτέλεσαν το πρότυπο λειτουργίας σχολείων νηπιακής ηλικίας στην Αγγλία και αλλού. Το παιχνίδι αποτελούσε σημαντικό δομικό στοιχείο του εκπαιδευτικού του συστήματος, γι' αυτό και θεωρείται ο εμπνευστής της «παιδικής χαράς» στο σχολείο.

Στην πραγματικότητα, το πρώτο Νηπιαγωγείο, με την έννοια που αυτό είναι γνωστό ακόμη και σήμερα, δημιουργήθηκε στην Ευρώπη του 19ου αιώνα από τον Friedrich Wilhelm August Fröbel (1782-1852), ο οποίος θεωρείται πρόδρομος της σύγχρονης Προσχολικής Παιδαγωγικής. Ο Fröbel ανέπτυξε ένα σύστημα αγωγής που βασιζόταν στις ανάγκες των μικρών παιδιών. Πίστευε ότι τα έξι πρώτα χρόνια της ζωής είναι θεμελιώδη για το μέλλον κάθε ανθρώπου, επειδή σε αυτή τη χρονική περίοδο ο άνθρωπος αναπτύσσεται σωματικά, ψυχικά και πνευματικά, περισσότερο από κάθε άλλη ηλικιακή περίοδο της ζωής του. Μεταγενέστερα, η πεποίθησή του αυτή επιβεβαιώθηκε από ψυχολογικές έρευνες.

Ο Fröbel θεωρούσε ότι το παιχνίδι αποτελεί βιολογική ανάγκη των νηπίων και γι' αυτό υπερθεμάτιζε τη σημασία του ως απαραίτητου παιδαγωγικού μέσου. Επίσης, έδινε ιδιαίτερη αξία στις αρχές της εποπτείας, της αυτενέργειας και της χειροτεχνικής δραστηριότητας, οι οποίες αναγνωρίζονται ακόμα και σήμερα από τη σύγχρονη Παιδαγωγική Επιστήμη. Οι αντιλήψεις του Fröbel βρήκαν εφαρμογή στο σχολείο που ο ίδιος ίδρυσε το 1840 και ονόμασε «ο κήπος των παιδιών» (kindergarten). Το σχολείο αυτό σχεδιάστηκε ώστε να αποτελεί τόπο καλλιέργειας της αγάπης των νηπίων για τη φύση. Το παιχνίδι, η δημιουργική αυτοέκφραση και η αρμονική συμβίωση των νηπίων με άλλα παιδιά της ηλικίας τους, κυριαρχούσαν στο πρόγραμμά του. Οι παιδαγωγικές απόψεις του Fröbel και η εφαρμογή τους, παρά τις πρώτες σφοδρές επικρίσεις που δέχτηκαν, έτυχαν μεγάλης απήχησης στη Γερμανία αρχικά και κατόπιν, σταδιακά, σε όλη την Ευρώπη, στην Αμερική και σήμερα σε όλο τον κόσμο.

Στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, η Προσχολική Αγωγή αποκτά μεγαλύτερο ενδιαφέρον, με συνέπεια να επεκτείνεται συνεχώς ο θεσμός του Νηπιαγωγείου σε ολοένα και περισσότερες χώ-

ρες της Ευρώπης και των ΗΠΑ, εμπλουτίζοντας διαρκώς το πρόγραμμά του, το οποίο βασιζόταν στις αντιλήψεις της βιωματικής μάθησης, της αυτενέργειας και της αυτοέκφρασης των νηπίων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το «Casa dei bambini», το οποίο λειτούργησε η Maria Montessori (1870-1952) το 1907 στις φτωχογειτονιές του San Lorentzo της Ρώμης, όπου τα παιδιά ηλικίας 3-6 ετών διδάσκονταν «καλούς τρόπους» κοινωνικής συμπεριφοράς, ανάγνωση, γραφή και μαθηματικά, πριν από την ηλικία των πέντε ετών. Στο σχολείο αυτό, η μάθηση επιτυγχανόταν βιωματικά, μέσω των αισθήσεων και με τη χρήση κατάλληλου υλικού. Η συμβολή της Montessori στην Προσχολική Αγωγή είναι εξαιρετικά σημαντική, καθώς, πέρα από το σχολείο που ίδρυσε και λειτούργούσε, ίδρυσε στο Πανεπιστήμιο της Περούτζια στην Ιταλία το Διεθνές Κέντρο Παιδαγωγικών Σπουδών για αλλοδαπούς. Για την καλύτερη εφαρμογή της μεθόδου της, οργάνωνε σειρά μαθημάτων και σεμινάρια σε εκπαιδευτικούς, οι οποίοι, αφού την διδάχθηκαν, την διέδωσαν σε ολόκληρο τον κόσμο.

1.2. Συνοπτική ιστορική εξέλιξη του θεσμού της Προσχολικής Αγωγής στην Ελλάδα

Στα τέλη του 19ου αιώνα διαπιστώνεται έντονο ενδιαφέρον για την Προσχολική Αγωγή και στην Ελλάδα. Έτσι, δεν άργησε να ιδρυθεί και εδώ το πρώτο Νηπιαγωγείο από την παιδαγωγό Αικατερίνη Λασκαρίδου-Χρηστομάνου (1842-1916), η οποία αξιοποίησε το ενδιαφέρον του ελληνικού κράτους για ίδρυση και λειτουργία Νηπιαγωγείων, καθώς και τη δυνατότητα που παρείχε ο νεοψηφισθείς τότε νόμος ΒΤΜΘ' (ΕτΚ 37/5-10-1895, τ. Α'), σύμφωνα με τον οποίο, στα Νηπιαγωγεία «εισάγονται οι παιδιά από της απαλής ηλικίας και φοιτών εις αυτά μέχρι και του έκτου έτους συμπληρωμένου». Με βάση τον νόμο αυτό, η Λασκαρίδου ίδρυσε στην Αθήνα το 1897 το Διδασκαλείο και μαζί με αυτό το πρώτο Νηπιαγωγείο με το όνομα «Πρότυπος Νηπιακός Κήπος».

Έκτοτε, η νομοθεσία για τα Νηπιαγωγεία στην Ελλάδα τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε αρκετές φορές, στο πνεύμα της εκάστοτε ισχύουσας εκπαιδευτικής πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, το 1914 επαναπροσδιορίστηκε η ηλικία φοίτησης των παιδιών στα Νηπιαγωγεία, η οποία ορίστηκε μεταξύ 4 και 5 ετών (Β.Δ. 381/26-8-1914). Το

1929 ψηφίστηκε ο νόμος 4397/1929 που καθόριζε τον τρόπο ίδρυσης και λειτουργίας των Νηπιαγωγείων, τα οποία υπήχθησαν στο Υπουργείο Παιδείας (ΦΕΚ 309/Α/24-08-1929). Το 1962 ορίστηκε το Αναλυτικό Πρόγραμμα λειτουργίας των Νηπιαγωγείων του Κράτους (Β.Δ. 494/15-7-1962, ΦΕΚ 124/6-8-1962, τ. Α').

Κατά τις δεκαετίες 1980 και 1990, το ελληνικό κράτος εκδήλωσε πολύ έντονο ενδιαφέρον για την Προσχολική Αγωγή και για τον λόγο αυτό σημειώθηκαν συστηματικές αλλαγές, οι οποίες θεσπίστηκαν με τον νόμο 1566/1985 (ΦΕΚ 167/Α/30-9-1985). Τα σημαντικότερα στοιχεία του συγκεκριμένου νόμου αναφορικά με την Προσχολική Αγωγή θα μπορούσαν να συνοψιστούν όπως στη συνέχεια:

- Διατυπώνεται και εξειδικεύεται ο σκοπός λειτουργίας των Νηπιαγωγείων.
- Τα αναλυτικά προγράμματα των Νηπιαγωγείων αποδεσμεύονται από τα προγράμματα της Δημοτικής Εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο αυτού του νόμου, το Αναλυτικό Πρόγραμμα του Νηπιαγωγείου αναπροσαρμόζεται το 1989 και στηρίζεται στις αρχές της Εξελικτικής και Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας, στοχεύοντας στην ολόπλευρη και ισόρροπη ανάπτυξη των νηπίων.
- Αναπτύσσονται ψυχοκινητικές, κοινωνικοσυναισθηματικές δραστηριότητες, δραστηριότητες αισθητικής αγωγής, δραστηριότητες ανάπτυξης της λογικομαθηματικής σκέψης και πρόσκτησης προαναγνωστικών και προγραφικών δεξιοτήτων.
- Ψηφίζεται το Π.Δ. 200/1998 υπό τον τίτλο «Οργάνωση και λειτουργία Νηπιαγωγείων» (ΦΕΚ 161/Α/1998).
- Οι σπουδές και ο ρόλος των νηπιαγωγών αναβαθμίζονται τυπικά και ουσιαστικά.

Κατόπιν, η δεκαετία του 2000 σηματοδοτεί νέες θεσμικές αλλαγές στον χώρο της Προσχολικής Αγωγής, οι περισσότερες από τις οποίες υφίστανται μέχρι σήμερα. Οι πιο σημαντικές από αυτές είναι:

- Το Αναλυτικό Πρόγραμμα αναπροσαρμόζεται και εκσυγχρονίζεται, βασιζόμενο στις αρχές της Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας.
- Η ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων, όπως η δημιουργικότητα, η επικοινωνία, η επίλυση προβλημάτων, η συνεργασία, η αποδοχή του άλλου κ.λπ., τίθεται στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

- Το Ολοήμερο Νηπιαγωγείο αναβαθμίζεται θεσμικά και εμπλουτίζεται με νέες διδακτικές δραστηριότητες, οι οποίες είναι βασισμένες στις σύγχρονες παιδαγωγικές αντιλήψεις, βελτιώνοντας ποιοτικά τη λειτουργία του προς όφελος των νηπίων και των εργαζόμενων γονέων.
- Θεσπίζεται η μονοετής υποχρεωτική φοίτηση στο Νηπιαγωγείο (Ν. 3518/2006 - ΦΕΚ 272/Β/2006).
- Αναγνωρίζεται η θετική συμβολή του γονεϊκού ρόλου στην εκπαιδευτική διαδικασία και αναπτύσσονται προγράμματα, όπως το portfolio, η μετάβαση από το Νηπιαγωγείο στο Δημοτικό, τα σχέδια εργασίας (projects) κ.ά.
- Ο ρόλος των νηπιαγωγών επαναπροσδιορίζεται, ειδικότερα από το 2003 έως σήμερα, οπότε και εφαρμόζεται το *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών*, το οποίο, σύμφωνα με τους συντάκτες του,

χαρακτηρίζεται από τον ευέλικτο προγραμματισμό του διδακτικού έργου, τη διδασκαλία με ομάδες εργασίας, τους συσχετισμούς των εννοιών ή των θεμάτων, τον συγκερασμό των γνωστικών αντικειμένων, την έμφαση στη μάθηση με βάση τα σχέδια εργασίας και τη χρήση θεματικών διεπιστημονικών ενοτήτων στην οργάνωση της διδασκαλίας.

Στο πλαίσιο αυτό, ο ρόλος των νηπιαγωγών, όπως εξειδικεύεται στον *Οδηγό Νηπιαγωγού* των Χ. Δαφέρμου, Π. Κουλούρη και Ε. Μπασαγιάννη (Κεφ. 2, σσ. 32-33, ΟΕΔΒ, Α' έκδ., 2006), καθίσταται πιο πολυδιάστατος και πιο επιστημονικός σε σχέση με το παρελθόν.

Η δεκαετία του 2010 αρχίζει με εμπλουτισμό του Προγράμματος Σπουδών Προσχολικής Αγωγής από νέες θεματικές ενότητες, όπως αυτές αναπτύσσονται στον *Οδηγό Εκπαιδευτικού για το Πρόγραμμα Σπουδών του Νηπιαγωγείου* που εκδόθηκε το 2011, στον *Οδηγό Ολοήμερου Νηπιαγωγείου* και τον *Οδηγό Γονέα*. Αιχμή του δόρατος αυτής της περιόδου αποτελούν ζητήματα που σχετίζονται κυρίως με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση, τη μετάβαση από το Νηπιαγωγείο στο Δημοτικό Σχολείο και τη γονεϊκή συμμετοχή (ή εμπλοκή) στην Προσχολική Εκπαίδευση.

Το 2016, με την Υ.Α. 130272/Δ1, θεσπίζεται ο Ενιαίος Τύπος Ολοήμερου Νηπιαγωγείου, αναμορφώνεται το διδακτικό ωράριο των νη-

πιαγωγών και το ωρολόγιο πρόγραμμα λειτουργίας όλων των Νηπιαγωγείων της χώρας (ΦΕΚ 2670/Β/2016). Όπως επισημαίνεται, μεταξύ άλλων, στη σχετική Υπουργική Απόφαση:

Οι νηπιαγωγοί κατά την εφαρμογή του ωρολογίου προγράμματος είναι απαραίτητο να λαμβάνουν υπόψη τους τις παιδαγωγικές αρχές και τους στόχους του Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) και του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών (ΑΠΣ) για το Νηπιαγωγείο καθώς και την πολυμορφία και ανομοιογένεια κάθε τάξης Νηπιαγωγείου, δίνοντας προτεραιότητα στα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των μαθητών. Οι δραστηριότητες που αφορούν τις μαθησιακές περιοχές του ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ αναπτύσσονται σύμφωνα με τη διαθεματική προσέγγιση της γνώσης και μπορούν να λάβουν τη μορφή Σχεδίου Εργασίας (project), θεματικής προσέγγισης ή διαθεματικών οργανωμένων δραστηριοτήτων. Το παιχνίδι (ελεύθερο ή οργανωμένο) κατέχει πρωτεύοντα ρόλο στην εξέλιξη του προγράμματος ως κυρίαρχο μέσο ανάπτυξης, μάθησης και κοινωνικοποίησης των παιδιών.

Με τον νόμο 4521/2018, άρθρο 33, παρ. 3 (ΦΕΚ 38/Α/2018), μεταξύ άλλων, καθίσταται υποχρεωτική η διετής φοίτηση των νηπίων που έχουν συμπληρώσει τα τέσσερα έτη ηλικίας. Σύμφωνα με τον συγκεκριμένο νόμο, η έναρξη της διετούς φοίτησης προβλέπεται σταδιακά από το σχολικό έτος 2018-2019 σε Νηπιαγωγεία, για την κτιριακή καταλληλότητα των οποίων θα πρέπει να μεριμνήσουν οι Δήμοι. Τέλος, με τον νόμο 4692/2020, άρ. 2 (ΦΕΚ 111/12.6.2020),

εισάγεται πιλοτικά στο υποχρεωτικό πρόγραμμα του Νηπιαγωγείου της δημόσιας πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης δράση για τη δημιουργική ενασχόληση των μαθητών με την αγγλική γλώσσα μέσω της οργάνωσης και υλοποίησης δραστηριοτήτων, κατά τη διάρκεια των οποίων οι μαθητές αλληλεπιδρούν με έναν εκπαιδευτικό κλάδου ΠΕ06 Αγγλικής Φιλολογίας παρουσία Νηπιαγωγού.

Η επισταμένη μελέτη όσων αναφέρονται παραπάνω, σε συνδυασμό με τις ραγδαίες πολιτισμικές, πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις στην Ευρώπη και ολόκληρο τον κόσμο, προβλέπει τη διαρκή εξέλιξη του θεσμού της Προσχολικής Αγωγής τόσο διεθνώς όσο και στην Ελλάδα, κατά τα επόμενα χρόνια. Λαμβάνοντας υπόψη αυτό το ενδεχόμενο

ως γεγονός, η εκπαιδευτική κοινότητα οφείλει να προνοεί για όλες τις πιθανότητες αλλαγών, αξιολογώντας απροκατάληπτα τη σύγχρονη δυναμική των πραγμάτων και των προσώπων που εμπλέκονται σε όλες τις διαδικασίες και τις διαστάσεις της Προσχολικής Αγωγής.

1.3. Προβλήματα, ζητήματα και προοπτικές λειτουργίας των ελληνικών Νηπιαγωγείων

Προβλήματα και ζητήματα που σχετίζονται με την οργάνωση και λειτουργία Νηπιαγωγείων –όπως και κάθε άλλης σχολικής μονάδας– υπάρχουν διαχρονικά σε ολόκληρο τον κόσμο, ακόμα και στις πιο αναπτυγμένες χώρες. Όλα αυτά εντάσσονται στη γενικότερη κατάσταση που αφορά τη μέριμνα κάθε κράτους για την ιδιωτική και κυρίως για τη δημόσια εκπαίδευση, παρουσιάζοντας παρεμφερή χαρακτηριστικά. Συνήθως, η μορφή και το μέγεθος των προβλημάτων της εκπαίδευσης είναι ανάλογη με τα ποσά που δαπανώνται ή επενδύονται σε αυτήν, καθώς και τις πολιτικές που υλοποιούνται. Στην παρούσα ενότητα επιχειρείται να γίνει αναφορά σε προβλήματα και ζητήματα που σχετίζονται με τις προοπτικές λειτουργίας των ελληνικών Νηπιαγωγείων, επιλέγοντας να σχολιαστούν και να αναπτυχθούν, ενδεικτικά και μόνο, πέντε από αυτά, τα οποία αξιολογούνται ως εξαιρετικής σημασίας για την αποτελεσματική και ποιοτική λειτουργία των ελληνικών Νηπιαγωγείων.

1.3.1. Ενδοσχολική βία

Η ενδοσχολική βία, η οποία έχει καταστεί πλέον διεθνώς γνωστή με τον όρο “bullying”, αποτελεί μια από τις πλέον σύγχρονες μάστιγες κάθε εκπαιδευτικού συστήματος. Τα αίτια που προκαλούν αυτό το φαινόμενο ξεσπάσματος βίας και επιθετικής συμπεριφοράς μεταξύ μαθητών κάθε ηλικίας, ακόμη και της νηπιακής, είναι σύνθετα, ποικίλα και πολυπαραγοντικά (Stamatis & Nikolaou, 2016· Stamatis, 2017) και σχετίζονται τόσο με ψυχολογικές όσο και κοινωνιολογικές παραμέτρους που επηρεάζουν την καθημερινότητα των παιδιών στο οικογενειακό, στο σχολικό και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον του. Επίσης, για την εμφάνιση της ενδοσχολικής βίας εκτιμάται ότι ενέχονται τα πρότυπα επιθετικής συμπεριφοράς γενικότερα, που εμφα-

νίζουν γονείς, εκπαιδευτικοί, ενήλικα άτομα ή ακόμη και παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας, τα μέσα ψυχαγωγίας και ενημέρωσης, όπως τα βιντεοπαιχνίδια, οι υπολογιστές και άλλες ηλεκτρονικές συσκευές και οι εφαρμογές τους, η τηλεόραση κ.λπ., οι συναναστροφές με παιδιά που εκδηλώνουν παραβατικές συμπεριφορές συστηματικά κ.ά.

Ορισμένες έρευνες, που έχουν διεξαχθεί στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, κάνουν λόγο για εμφάνιση σχολικού εκφοβισμού ακόμη και στα Νηπιαγωγεία, όπου εκδηλώνεται με συγκεκριμένες μορφές (Nikolaou & Markogiannakis, 2017). Τέτοιες μορφές είναι η άσκηση λεκτικής βίας, η απειλή χρήσης βίας, ο δημόσιος εξευτελισμός, ο ξυλοδαρμός, η κοροϊδία, ο στιγματισμός, η κοινωνική απομόνωση κ.ά. Επειδή ανάλογες επιθετικές συμπεριφορές χρήζουν άμεσης και ψυχοπαιδαγωγικής διάγνωσης και αντιμετώπισης, έχουν προταθεί τα τελευταία χρόνια ποικίλες μέθοδοι για τον σκοπό αυτό, οι οποίες βασίζονται ή περιλαμβάνουν τεχνικές και πρακτικές ανάπτυξης των κοινωνικών δεξιοτήτων των νηπίων, προκειμένου αυτά, αφού αναγνωρίσουν, αποδεχτούν και εκφράσουν γνήσια τον εαυτό τους, να αναγνωρίσουν κατόπιν, να αποδεχτούν και να επιτρέψουν ή –ακόμη καλύτερα– να προτρέψουν τα νήπια με τα οποία συναναστρέφονται καθημερινά, μέσα και έξω από τον χώρο του Νηπιαγωγείου, να εκφράσουν αυθόρμητα και τον δικό τους εαυτό (Stamatis & Nikolaou, 2019). Σε αυτό το πλαίσιο, η ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων στα νήπια θεωρείται μια από τις πλέον θεμελιώδεις μέριμνες του εκπαιδευτικού συστήματος.

Οι επικοινωνιακές δεξιότητες, ως μέρος των ευρύτερων κοινωνικών δεξιοτήτων του νηπίου και κάθε αναπτυσσόμενου ανθρώπου γενικότερα, προϋποθέτουν την ύπαρξη ενός πολύπλευρου εκπαιδευτικού εγχειρήματος από άποψη διδακτικού περιεχομένου, μεθοδολογίας, δομής και διάρθρωσης, υποδομών, ενός κατάλληλα εκπαιδευμένου διδακτικού προσωπικού και επαρκώς ενημερωμένων γονέων. Προπαντός, όμως, προϋποθέτει την κατάρτιση και αποδοχή ενός κατάλληλου θεσμικού πλαισίου επικοινωνίας, το οποίο θα περιλαμβάνει τη θέσπιση, τη διδασκαλία και την από κοινού τήρηση θεμελιωδών αρχών και κανόνων επικοινωνιακής συμπεριφοράς στον χώρο της οικογένειας, του Νηπιαγωγείου και κάθε επόμενου εκπαιδευτικού φορέα. Είναι προφανές ότι στη βάση όσων αναφέρονται παραπάνω, αρχικά η διδασκαλία και σταδιακά η πρόσκτηση επικοινων-

νιακών δεξιοτήτων, εκκινώντας από τα νήπια και συνεχίζοντας με παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας, δεν αποτελεί μια απλή και εύκολη υπόθεση, όταν μάλιστα τίθεται ζήτημα αλλαγής μιας μακροχρόνιας, παραδοσιακής πλέον, επικοινωνιακής συμπεριφοράς που ταυτίζεται με τις ευρύτερες κοινωνικές αντιλήψεις και συνήθειες, με την κουλτούρα ενός λαού.

Στην περίπτωση των παιδιών της Ελλάδας, για παράδειγμα, θα ήταν σχεδόν αδιανόητο να αποτολμήσει κανείς να τροποποιήσει την καθημερινή επικοινωνιακή συμπεριφορά που εκδηλώνουν στο σχολείο με ακατάπαυστες φωνασκίες, εντός και εκτός τάξης, με ασυγκράτητα γέλια, με διαχυτικότητα και, ενίοτε, ακόμη και με προσβλητική θρασύτητα. Αυτό συμβαίνει επειδή έχει γίνει αποδεκτό πως όλες αυτές οι συμπεριφορές αποτελούν μέρος της ελληνικής επικοινωνιακής κουλτούρας, την οποία και χαρακτηρίζουν, σε αντίθεση με την κουλτούρα άλλων λαών. Οι συγκεκριμένες επικοινωνιακές συμπεριφορές αποδίδονται, συνήθως, στις κλιματολογικές συνθήκες της έντονης ηλιοφάνειας, στη χαρισματική ευφυΐα του Έλληνα ή στο αδούλωτο και ελεύθερο πνεύμα της ελληνικής φυλής ή, ακόμη, θεωρείται πως πηγάζουν από το «μεσογειακό ταμπεραμέντο» των παιδιών κ.ά. παρόμοια, που ελλείψει ερευνών ακούγονται ενίοτε ως ευτράπελες ερμηνείες...

Συνεπώς, η ανάπτυξη ενός πλαισίου εφαρμογής κανόνων επικοινωνίας φαντάζει ως μια προσπάθεια ανεπίτρεπτης αλλαγής της εγχώριας κουλτούρας, ως μια διαδικασία ασφυκτικού ελέγχου της αυθόρμητης και ευρύτατα αποδεκτής-ανεκτής επικοινωνιακής συμπεριφοράς και ως μια φασιστική, τελικά, προσπάθεια εξάλειψης και αντικατάστασης των πατροπαράδοτων, καλών συνηθειών των ελληνοπαίδων. Παρά τις όποιες δικαιολογίες, είναι γεγονός ότι η επικράτηση ανάλογων απόψεων δεν θα μπορούσε πολιτικά και κοινωνικά να επιτρέψει την ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων με σύγχρονους όρους, μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος, σαν αυτούς που προβλέπονται διεθνώς για την εκπαίδευση των παιδιών του 21ου αιώνα. Κατά συνέπεια, ο δρόμος αντιμετώπισης του bullying διά της επικοινωνιακής οδού και της ανάπτυξης δεξιοτήτων επικοινωνίας, όπως προτείνεται από τη διεθνή επιστημονική κοινότητα, θα είναι μετ'εμποδίων, ώσπου να υιοθετηθούν, εν τέλει, οι τελεσφόρες διεθνείς πρακτικές.

1.3.2. Γονεϊκά στυλ και «γονείς-ελικόπτερα»

Αδιαμφισβήτητα, οι γονείς παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς και τις συνήθειες των παιδιών τους. Ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά μιλάνε και συμπεριφέρονται αποκαλύπτει συχνά το οικογενειακό περιβάλλον μέσα στο οποίο έχουν ανατραφεί. Ειδικότερα στα πρώτα κρίσιμα χρόνια της ζωής των παιδιών δεν οικοδομούνται απλώς οι γλωσσικές λειτουργίες και δεν τίθενται μόνο οι βάσεις της επικοινωνιακής τους ικανότητας, αλλά οικοδομείται ολόκληρη η προσωπικότητά τους. Οι οικογενειακές αρχές παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της συμπεριφοράς και των κοινωνικών δεξιοτήτων του παιδιού και δημιουργούν τις δομές προσαρμογής του σε διάφορες καταστάσεις. Όλα αυτά αποτελούν το γονεϊκό στυλ, το οποίο διαμορφώνει το περιβάλλον του παιδιού.

Το περιβάλλον αυτό διαμορφώνεται κατάλληλα όταν οι γονείς αφιερώνουν χρόνο στο παιδί τους, όταν δίνουν τη δυνατότητα στο παιδί να παίρνει μόνο του αποφάσεις για θέματα που το αφορούν προσωπικά και όταν συντηρούν, γενικά, μια ευτυχισμένη οικογένεια. Η ικανοποίηση των αναγκών ενός μικρού παιδιού μπορεί να συντελείται με την ανάγνωση ενός βιβλίου, μια στοργική αγκαλιά ή οποιαδήποτε δραστηριότητα που το κάνει να νιώθει τη γονεϊκή αγάπη. Τέτοιες συμπεριφορές ενισχύουν τη συναισθηματική ευεξία, την ιδιοσυγκρασία, την προσωπικότητα και την ικανότητα του παιδιού να αντεπεξέρχεται σε καταστάσεις άγχους και να αξιοποιεί το σύνολο των δυνατοτήτων του. Είναι, λοιπόν, μεγάλη ευθύνη για τους γονείς να «χτίσουν» τον χαρακτήρα των παιδιών τους (Stamatis, 2019).

Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά της γονεϊκότητας είναι η ύπαρξη της διαφοροποίησης στον τρόπο με τον οποίο κάθε γονιός ανατρέφει τα παιδιά του. Υπάρχουν διαφορετικά στυλ ανατροφής, τα οποία χαρακτηρίζονται από τον συνδυασμό στρατηγικών που εφαρμόζουν οι γονείς στη μακρά και επίπονη πορεία ανατροφής των παιδιών τους. Το μεγάλωμα και η ανατροφή των παιδιών περιλαμβάνουν διαδικασίες και καταστάσεις εξαιρετικά απαιτητικές και δύσκολες. Όμως, παρά τις δυσκολίες, κύριο μέλημα των ευσυνείδητων γονιών είναι να αναθρέψουν παιδιά ευτυχισμένα, υγιή, αυτάρκη και ικανά να επιβιώσουν, στηριζόμενα στις προσωπικές τους δυνάμεις.

Κάθε γονεϊκό στυλ μπορεί να επηρεάσει το παιδί από τον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρεται έως και τον βαθμό αυτοεκτίμησής του. Συνεπώς, είναι εξαιρετικά σημαντικό το γονεϊκό στυλ να υποστηρίζει μια υγιή ανάπτυξη και εξέλιξη στο παιδί, επειδή ο τρόπος που κάθε γονέας αλληλεπιδρά με το παιδί του και οι αρχές που εφαρμόζει το επηρεάζουν για ολόκληρη τη ζωή του. Μολονότι έχουν υπάρξει διαχρονικά διάφορες τυποολογίες αναφορικά με το γονεϊκό στυλ (Means et al., 2015· Σταμάτης, 2013.), οι ειδικοί κάνουν λόγο για τέσσερις κυρίαρχους τύπους γονεϊκών στυλ οι οποίοι, συνήθως, περιγράφονται και αναφέρονται όπως παρακάτω:

1. *Αυταρχικό στυλ ανατροφής παιδιών (Authoritarian Parenting).* Αυτό το γονεϊκό στυλ επικεντρώνεται στην επιβολή της εξουσίας των γονέων στα παιδιά τους, χωρίς καμία εξαίρεση. Τα παιδιά πρέπει να ακολουθούν ό,τι λένε οι γονείς τους. Επίσης, οι γονείς που ανήκουν σε αυτό το στυλ δεν επιτρέπουν στα παιδιά τους να εμπλακούν σε προκλήσεις ή εμπόδια επίλυσης προβλημάτων. Αντίθετα, θεσπίζουν τους κανόνες και επιβάλλουν τις ποινές σε περίπτωση παράβασής τους, χωρίς να λαμβάνουν καθόλου υπόψη τη γνώμη του παιδιού. Οι αυταρχικοί γονείς μπορούν να χρησιμοποιούν τιμωρίες αντί για εκούσια πειθαρχία (discipline). Έτσι, αντί να διδάσκουν στο παιδί πώς να κάνει καλύτερες επιλογές, προτιμούν να το κάνουν να λυπάται για τα λάθη του. Τα παιδιά αυταρχικών γονέων διατρέχουν υψηλότερο κίνδυνο να αναπτύξουν προβλήματα αυτοεκτίμησης, επειδή οι απόψεις τους και γενικότερα η στάση και η συμπεριφορά τους δεν εκτιμώνται.
2. *Αυθεντικό στυλ ανατροφής παιδιών (Authoritative Parenting).* Οι γονείς που μεγαλώνουν τα παιδιά τους με αυτό το στυλ θέτουν κανόνες και ορίζουν τις συνέπειες σε περίπτωση μη τήρησής τους, λαμβάνοντας υπόψη τις απόψεις των παιδιών τους. Αποδέχονται τα συναισθήματα των παιδιών τους, έχοντας ξεκαθαρίσει ότι οι ενήλικες είναι πάντα υπεύθυνοι. Οι γονείς αυτοί, επίσης, επενδύουν χρόνο και ενέργεια για να αποτρέψουν προβλήματα συμπεριφοράς στα παιδιά πριν αυτά αρχίσουν να εμφανίζονται έντονα. Χρησιμοποιούν, επιπλέον, στρατηγικές θετικής πειθαρχίας για να ενισχύσουν την καλή συμπεριφορά των παιδιών τους, όπως είναι π.χ. ο έπαινος και η ανταμοιβή. Τα παιδιά που μεγαλώνουν σε οικο-